

DOI: 10.48284/Haide2020.9.2

LLUÏSA JULIÀ

Universitat Oberta de Catalunya

ljuliac@uoc.edu

ORCID: 0000-0002-0423-2832

CARME KARR, L'IDEAL D'UNA VIDA (1904-1911)¹

Resum:

L'article analitza la figura de l'escriptora, periodista i publicista feminista Carme Karr (1865-1943). Explica i descriu l'etapa de formació a *Juventut* (1902-1906) i com des d'aquesta revista, al grup de la qual se sent lligada (Apeles Mestres i Lluís Via), desplega la seva obra narrativa més coneguda –*Bolves [Volves]* i *Clixés*– i s'introdueix a la premsa per esdevenir una periodista professional i amb veu pròpia. Analitza la seva participació a *Or i Grana* (1906-1907), el *Diario de Barcelona* (1909) i *Feminal* (1907-1917), la revista que va crear i dirigir. L'estudi d'aquestes publicacions permet seguir la polèmica que va mantenir amb Eugeni d'Ors i l'amistat amb Joan Maragall. Tots aquests components literaris es veuen reflectits en l'epistolari que Carme Karr va mantenir amb Joan Maragall (1904-1911) i que serveix de canemàs per desentranyar la personalitat de l'escriptora i la seva singularitat dins de la primera generació d'escriptores feministes a la qual pertany.

Paraules clau: Carme Karr — Joan Maragall — Eugeni d'Ors — *Juventut* — *Or i Grana* — *Feminal* — La Llar

Abstract:

This article analyzes the role of the feminist writer, journalist, and publisher Carme Karr (1865-1943). It delves into her early years at *Juventut* (1902-1906), and describes how from her experience at this magazine, and her participation in the group she felt a part of (Apeles Mestres and Lluís Via), she develops her most popular narrative work –*Bolves [Volves]* i *Clixés*– while, at the same time, she initiates her career in Journalism where she will become a professional with a unique voice. It also analyzes her participation at *Or i Grana* (1906-1907), *Diario de Barcelona* (1909), and *Feminal* (1907-1917), the magazine she founded and directed. The analysis of these publications allows us to follow the polemic she maintained with Eugeni d'Ors, as well as her friendship with Joan Maragall. These literary elements are reflected in the collection of letters that Carmen Karr and Joan Maragall exchanged (1904-1911), which provide a canvas for her true personality to be revealed, exhibiting her singularity among this first generation of feminist writers.

Key words: Carme Karr — Joan Maragall — Eugeni d'Ors — *Juventut* — *Or i Grana* — *Feminal* — La Llar

Tot queda com abans... Vostè fent sa tasca de civilitat...
i jo la meva, més modesta i més dolorosa i més difícil, perquè
soc dona i porto en les venes sang d'altres races més entusiastes,
més idealistes sens dubte.

Carta de Carme Karr a Joan Maragall

1

Aquest estudi ha comptat amb l'ajut a la investigació literària de l'any 2020 de la Institució de les Lletres Catalanes.

1. La correspondència Karr – Maragall i la personalitat que s'hi revela

La correspondència entre Carme Karr i Joan Maragall, a banda de ser interessant *per se*, obre molts fils per conèixer l'ambició literària i els interessos culturals de qui a principis del segle XX es converteix en la primera periodista i publicista professional de renom en llengua catalana. Aquest article es basa en la correspondència conservada a l'Arxiu Joan Maragall de la Biblioteca Nacional de Catalunya, que mostra els inicis de les seves relacions, l'any 1904, i s'estén fins al novembre de 1911, és a dir, fins a la mort de Maragall. Format per un total de quaranta-quatre documents –catorze de Maragall i trenta de Carme Karr, entre cartes i algunes postals o targetes– aquest corpus s'obre en els anys de formació de l'escriptora, quan s'integra a la cultura catalana de la mà d'Apeles Mestres i Lluís Via, els seus principals mestres i mentors, i comença a publicar a la revista *Juventut* (entre 1902-1906), fins a esdevenir una publicista de referència en el món cultural barceloní amb capacitat per vertebrar el primer feminisme català entorn de *Feminal* (1907-1917) i per liderar iniciatives pròpies o col·lectives que la revista difonia. L'objectiu: visualitzar i promoure les dones catalanes en la cultura i la societat del moment, i desplegar un programa de culturalització amb clars referents europeus. Les cartes serveixen de canemàs per tractar l'obra literària de Karr i per formar-nos una idea clara de la seva trajectòria periodística plena de dificultats i traves. S'hi descobreix una treballadora incansable, com Maragall no s'està de remarcar-l'hi; irreductible, malgrat els contratemps familiars i les dificultats per obrir-se pas en la premsa, en un moment que el concepte modern del periodisme es va articulant per esdevenir una tribuna de poder. Carme Karr va ser una gran publicista, però, a més a més, volia viure de les seves col·laboracions a la premsa generalista, volia veure el seu nom entre els articulistes del moment: Maragall, Ors, Carner... No escrivia des d'una posició filantròpica, sinó com a professional del periodisme.

En els primers anys de la relació epistolar (Karr també acudia al carrer Alfons XII, la «Casa del poeta», com l'anomena), a ella, el tema que l'ocupa és conèixer la valoració del mestre sobre la seva obra. Karr publica poemes d'Apeles Mestres a *Cançons* (1903) i recull dos volums de relats –*Bolives* (L'Avenç) i *Clixés* (Juventut)–, al llarg de l'any 1906. Més endavant, el diàleg escrit es debat entorn de l'acció cívica i social que Karr porta a terme per incidir en l'opinió pública a favor de les dones i del projecte personal de crear la primera residència d'estudiants femenina, La Llar, per a la qual demana la implicació pública del poeta i amic i que defineix com «l'ideal de tota la vida» (Carta a Maragall, 12 d'octubre de 1911).

A *Feminal*, va ser capaç d'aglutinar tant les manifestacions professionals –pintores, músiques, escriptores, metgesses, però també aviadores o esportistes– com de defensar la culturalització de les dones. *Feminal* es va convertir en un magazine, similar a d'altres que s'estaven publicant a Europa, «des del qual informar, conformar i legitimar» les dones modernes, com va observar Isabel Segura (30). I aquest «informar» incloïa les notícies relatives als moviments d'emancipació que es produïen a Europa i Amèrica, així com la vida de les dones en d'altres indrets del món (Japó o Àfrica), tot i que el grup de *Feminal* s'apartava del moviment sufragista i explorava l'ideari de domesticitat. Val a dir, abans de continuar, que, en els estudis de gènere posteriors –la segona onada del feminisme dels anys 60-70, sobretot– la primera generació de feministes de principis de segle XX va ser prou bescantada per conservadora i burgesa en el seu conjunt. No ha estat fins més tard que s'ha estat capaç de valorar-ne els avenços respecte al segle XIX.

Feminal era el suplement mensual de la *Il·lustració Catalana*, empresa de Francesc Matheu. Està per dilucidar exactament quina relació es va establir entre Matheu i Karr, però pel que sembla Karr va esdevenir una assalariada que per un sou mensual de 100 pessetes (que, *mutatis mutandis*, ara correspondrien a uns 380 €), o més ben dit, 100 pessetes per número publicat, cobria tots els fronts d'una publicació complexa («Rebuts»).

Karr treballava a casa, o en la mateixa oficina, ja que a partir de l'any 1910 hi viu molt a prop.² Sota la «supervisió» de Francesc Matheu (Pi i Sunyer 231), Karr va ser la directora i l'ànima de tot; encarregava els articles i les fotografies, establia les corresponsalies, escrivia articles, feia reportatges, descrivia actes que signava amb diferents noms i inicials, de Carme Karr a L. Escardot o CK; utilitzava el nom de Joana Romeu per als articles sobre folklore, Brunilda per als referits a la Gran Guerra... Però també feia servir fórmules com ara «La redacció», «Feminal», i altres textos, majorment les editorials, els deixava sense signar. També traduïa i s'ocupava de la relació amb la Impremta Thomas, que en feia l'estampació. Karr posa de manifest aquest embalum de feina en diferents ocasions: «treballó bojament», escriu a Dolors Monserdà (10 de juliol de 1907), i poc després, el 28 d'agost, li explica que el número V de *Feminal*, que té data de tres dies abans, «és tot meu, car a més a més de les coses originals, totes les traduccions són meves, i cregui que és pitjor això que fer originals» (Esteban i Cerdà 27-28). També diu a Maragall que treballa «nit i dia amb aquestes calors espantables» (12 d'agost de 1907) o li comunica que no l'ha anat a veure perquè «la feina de *Feminal* [...] em té fermada aquests dies al peu de les caixes de la casa Thomas» (22 d'abril de 1910). Altres vegades és el mateix Maragall que, de Caldetes estant, s'exclama de la calor estiuenca i s'admira de la capacitat física de Karr: «I vostè com pot resistir-la tan forta aquest estiu, a Barcelona, i treballant? Déu li donga les forces que li calen i que tant se mereix, almenys» (17 d'agost de 1911).

Pel que fa al disseny, *Feminal* comptava amb els mitjans tècnics d'impressió més avançats. La fotografia hi tenia un especial relleu –i en estreta relació amb el concepte modern dels magazines que Karr coneixia com es veu des del primer article, «Clixé de maig», que publica a *Juventut* (5 de juny de 1902). La fotografia permetia donar visibilitat a les dones i a les seves activitats, i a vegades establia un joc de miralls o de contrapunt amb el text. Davant els fets de la setmana tràgica de 1909, Karr il·lustra l'inici dels seus articles sobre l'educació de les dones amb la destrucció de convents.

Amb poc temps, *Feminal* es va convertir en un espai de «transgressió», en un «instrument d'alliberació de les dones» que s'enfrontaven als codis de gènere vigents i que reclamaven un espai d'expressió propi enmig d'un ambient d'hostilitat generalitzada (Nash, «La revista» 83). Més endavant, Carme Karr es va referir a aquesta aversió a què s'havia hagut d'enfrontar des dels inicis. El 28 de juliol de 1914 escriu a Enric Prat de la Riba:

² A principis de 1909 es trasllada a viure al carrer Mallorca, 299, pral., 2a. La *Il·lustració Catalana* tenia la seu al costat, al carrer Mallorca, 287. Karr venia de viure al carrer Major de Gràcia, 227, 2n. Posteriorment es té constància del canvi de domicili de l'any 1910 a Pau Claris, 70, 3r. (entre Aragó i València); i del 1917, a València, 225, 2n. Entremig devia fer estada en la mateixa residència La Llar del carrer Guillem Tell, 8-10 de Sant Gervasi. Finalment, es mudarà al carrer Duquessa d'Orleans, 17, de Sarrià, a principis dels anys vint, coincidint amb la mort del seu marit.

Quan vaig fundar *Feminal* en 1906, tothom se'n recà: «Vuit planes d'il·lustracions i text per a les dones, en català, i sense posar-hi modes, és una bogeria! Aquí, on les dones no fan res, ni serveixen per a res (!), s'haurà d'ocupar de les dones estrangeres».

I bé, senyor Prat, no sé si vostè haurà vist la nostra revista; mes puc dir-li que viu encara, i no té ganes de morir: i s'ha publicat sempre sense figurins, tot i ocupant-se quan ha calgut de les modes femenines; i no ha sortit un sol núm. durant tants anys, que no hi siguin enaltides almenys tres o quatre dones catalanes, per llurs obres socials, culturals o benèfiques, per llur talent artístic, per llurs virtuts.

Tinc a gran orgull dir que de *Feminal* han sortit les més importants iniciatives femenines que avui a tanta altura social posen la dona catalana; la llavor era en ella, mancava-li l'empenta primera per a rompre a esclatar a ple sol, i és aquesta la que *Feminal* va donar-li.

Carme Karr defensa amb passió i virulència la implicació dels principals dirigents en «l'obra de cultura femenina empresa». Busca insistentment que Maragall col·labori en la revista, cosa que la dotaria de major prestigi o li demana que dediqui un article a *La Veu de Catalunya* sobre les conferències que ella havia donat a l'Ateneu Barcelonès la primavera del 1910, publicades abans de final d'any amb el títol *Cultura femenina (Estudis i orientacions)* per l'editorial de L'Avenç. Maragall hi havia assistit i sembla que havia adquirit un cert compromís:

Perdoni'm Maragall, perdoni'm!

Vostè coneix una veritat, i en gràcia a ella me perdonarà que ara, en aquesta ocasió (que vostè no pot creure interessada) li demani quelcom per a mi, de valia incomparable, i que certament ha d'ésser causa d'un gran bé. És clar que vostè trobarà que jo soc importuna, però... facis càrrec que els qui sentim un apostolat, devenim... egoistes.

Aquest contrasentit és el que em porta a demanar-li la seva cooperació a la meva obra de cultura, en un article per a *La Veu*. (Carta a J. Maragall, 22 d'abril de 1910)

La força en l'expressió de Karr és ben palpable al llarg dels epistolaris que he pogut consultar, sigui l'adreçat a Maragall, siguin altres de posteriors, tant per defensar el seu projecte de La Llar que veu perillar (cartes a Enric Prat de la Riba entre 1914 i 1915), com davant els atacs que rep el Comitè pacifista de Catalunya que Karr presideix durant la Gran Guerra: en parla a les cartes del 1915 a Ignasi Ribera i Rovira, director d'*El Poble Català*, i a Romain Rolland que abandera el pacifisme europeu en aquells anys (Marchese 2010).

En l'epistolari amb Joan Maragall es desgranen altres temes. S'hi descriu una situació familiar difícil per la mort de la filla gran, Montserrat, el 1905, i la malaltia del seu marit, Josep M. Lasarte i de Janer, que l'obliga a passar llargues temporades al sanatori Pere Mates de Reus o a la casa de salut de Les Corts de Barcelona: «Començo a perdre tota esperança de refer algun dia la meva pobra llar... cementiris, manicomis...» (12 d'agost de 1917). Karr es veu empesa a tirar endavant la família i, al mateix temps, a buscar en el periodisme els recursos econòmics necessaris, més enllà dels que li proporcionava *Feminal*.

Tanmateix, no es volia limitar a les revistes femenines, o magazines, en les quals la seva participació era reclamada, sinó que volia ser una periodista *freelance* de prestigi. Va publicar en moltes revistes de Catalunya i també de València, Madrid i Sud-Amèrica, però se li tanquen les portes de les principals capçaleres de Barcelona: el *Diario de Barcelona* i *La Veu de Catalunya*. Una carta a Prat de la Riba, en què detalla les distintes tarifes que cobrava, és ben explícita de la precarietat i inestabilitat de la professió i de la voluntat de tenir un contracte estable a *La Veu*:

Si vostè hagués seguit els meus escrits veuria que el meu feminisme és, per l'home i la societat, no sols inofensiu sinó benefactor, i fonament cristià.

Jo no tinc altres pretensions que les que vostè cregui que pot esperar la meva tasca social i literària, davant la meva firma, de temps sol·licitada per publicacions catalanes, no totes del meu gust.

Mentres vaig escriure en el Brusi durant un any i mig (cada dissabte), cobrava 25 pts. per article. En *Las Noticias*, 20 pts.; com en *Las Provincias* de València on col·laboro periòdicament, i en *La Actualidad*, que he deixada fa uns mesos. En *El Mundo* de Madrid, on col·laboro per indicació d'en Cambó, an en Santiago mateix, me paguen 25 pts. per article, i fins a 100 pts. els que escric per a revistes americanes.

Ara vostè, recte amo de jutjar com li semblí el meu oferiment, que, li repeteixo, desitjo accepti molt més en interès de la dona catalana que en interès propi. (21 de juliol de 1914)

A tenor d'aquestes dificultats, fins a quin punt Karr no havia de moderar i censurar les seves afirmacions? Com mostra l'epistolari amb Joan Maragall, la seva va ser sempre una posició negociadora, possibilista per ser admesa a la societat literària i a la premsa catalana, amb la intenció d'introduir-hi el debat sobre les dones en la societat. Se'n desprèn que devia fer concessions perquè la publicació de *Feminal* (la nineta dels seus ulls) no s'aturés, i per no aixecar les ires o les enveges i ocupar un lloc definit i de referència entre la premsa de les dues primeres dècades del segle XX.

2. L. Escardot: *Bolves* i *Clixés*

L. Escardot és algú que es fa sentir i a qui cal dir "benvingut" com a un gran que arriba.

Joan Maragall

L'epistolari amb Maragall arrenca amb el recull *Cançons* (1903), lletra d'Apeles Mestres i música de Karr, que l'escriptora li envia. Però l'interès de Karr se centra a conèixer l'opinió de «l'exquisit i pulcre literat, el més sincer» sobre els dos volums de relats que ella publica a la primavera i la tardor de 1906, *Bolves* (L'Avenç) i *Clixés* (Joventut), amb els quals es dona a conèixer com a escriptora de ficció. Publicats en part a les pàgines de *Joventut* des del maig de 1902 amb el pseudònim de L. Escardot, els dos volums marquen la intenció d'una obra que desenvolupa àmpliament en el periodisme. Karr hi analitza el matrimoni burgès i hi desplega un ampli ventall de situacions conflictives i de comportaments que mostren la posició d'inferioritat i de submissió de la dona, la voluntat de reconeixement i la necessitat de trobar el seu espai propi. També la ciutat palpita en la descripció dels seus carrers en un estil àgil i efectiu, centrat en els aspectes neuràlgics del tema que l'ocupa. La narrativa de Carme Karr, encara

per estudiar, ofereix una visió moderna que avança els relats ciutadans que Víctor Català ofereix a *Jubileu*, com «Diàleg prismàtic» o «Cendres».

Karr lliga la seva consciència lingüística a Apeles Mestres: «el gran cantor de les grans petiteses en quals obres jo, catalana, vaig començar a prendre conscienciosament la llengua que era de mon terror sens ésser la de mos pares...» («Carta-pròleg» 16). I el mateix exposa en l'article de comiat, «A Joventut», el número de tancament de la revista:

L'any 1901 jo no sabia escriure un mot en llengua catalana. Familiaritzada des de la meua infància amb la literatura francesa, i més tard amb la castellana i la italiana, parlava correctament ma llengua nadiua, el català, però me n'era quelcom dificultosa sa lectura. No per això deixava de llegir i admirar fonament nostres poetes.

(«A Joventut» 839)

Cal dir que ella es va educar a París sota la influència del seu oncle Alphonse Karr (1808-1890) ja que la seva mare, d'ascendència italiana, va morir un any després del seu naixement. Escriptor i publicista, pròxim a Flaubert, Louise Colet i el seu cercle, Alphonse Karr era molt popular a París pels escrits mordaxos i pamfletaris de la revista *Les Guêpes* que va crear i dirigir entre 1839 i 1849. Després va retirar-se de la vida pública al poblet costaner de Saint-Raphaël (prop de Cannes), on es va dedicar a les flors i a la pesca. La filla el descriu com un perfumista i pescador a «Aromas» i també en fa una semblança en un article de 1908, «Alphonse Karr, entre llibres i flors», inèdit fins a la publicació biogràfica de Josep M. Ainaud de Lasarte de 2010.

Després Karr va assistir a diferents col·legis a Barcelona, Perpinyà i Figueres, i al llarg de la seva trajectòria periodística la cultura francesa, i europea, en general hi és ben present. També va mantenir amistat amb algunes dones cultes d'origen francès que vivien a Barcelona i que li van fer costat com Laura Radenez, Germaine Rebours, escriptora esperantista, i Germaine Aranda, violinista, mullers, respectivament, d'Apeles Mestres, Frederic Pujolà i Joaquim Pena. Germaine Rebours també es va implicar en pro del pacifisme durant la Gran Guerra. Un article seu va generar una polèmica a la premsa, i Karr («Missió») respon amb un fragment d'una carta de Maragall que, «en els temps de sa vida», perseguia –com ella apunta– «la reforma individual».

Karr participa d'aquest grup catalanista i progressista, amb el seu marit Josep M. Lasarte (Barcelona 1857-1921) amb qui s'havia casat el 1890 i havia tingut tres filles i un fill. En l'epistolari que publiquem aquí, Lasarte sols hi és al·ludit per la seva malaltia, però en la seva joventut, als anys vuitanta, havia desplegat una àmplia activitat literària i publicista. Havia coincidit amb Maragall que, en una carta a Josep M. Lloret del 14 de setembre de 1885, en destaca la personalitat enginyosa –«una mina pròdiga e inagotable de

equivocos, chistes, anécdotas, chascarrillos»— així com la capacitat de manifestar obertament el seu punt de vista sobre els aspectes socials i polítics (Juanmartí 90-91).³

En l'article «A *Juventut*», Carme Karr explica el procés d'escriptura del seu primer relat, «Clixés de maig», fruit d'una impressió concreta viscuda. S'hi descriu «atrevida» i «arrauxada». Torna a ser l'amic Apeles Mestres qui la dirigeix a *Juventut* perquè l'hi publiquin. El terme fotogràfic, la instantània capaç de captar un moment precís de la realitat ja és present en aquest primer relat que té Emili Vilanova de referent. D'altra banda, Karr justifica que el pseudònim triat d'Escardot prové dels dibuixos que en aquell moment havia fet el seu fill petit. Tot i que ja es troba en el poema «Les dugues» («De les vores dels camins | l'escardot en fa jardins», del *Llibre d'horas* 1899), que li dedica Apeles Mestres, que, al seu torn és també l'autor del dibuix de la mateixa planta punxeguda que Karr reproduïx en les portades dels seus primers llibres.

A més de contenir el seu cognom (Karr/card), la flor de l'escardot manté relació amb els temes pictòrics que es consideraven propis de les dones. El mes de gener de 1899 s'havia celebrat la primera exposició col·lectiva de dones a la sala Parés. Entre els quadres presentats va destacar el titulat *Escardots* de Pepita Teixidor, pintora del cercle més estret de *Feminal*, i de qui Karr va promoure una escultura commemorativa a la seva mort. D'altra banda, Karr va ser amiga personal de Lluïsa Vidal, pintora modernista i artífex de la part plàstica de la revista.

L'obra de Karr es va lligar estretament a *Juventut*, que durant mesos li va publicar els relats sense conèixer-ne la identitat fins que es decideix a revelar-la a Lluís Via. Apeles Mestres torna a fer de contacte entre tots dos. Així es desprèn de la nota que Via fa arribar a Mestres, amb data de 24 de febrer de 1903:

Molt distingit i volgut amic:

Ahir, distret amb les boniqueses de sa nova casa, vaig descuidar-me d'encarregar-li que de ma part dongués moltes gràcies a la senyora Karr per lo benèvol que ha estat amb mi revelant-me son verdader nom, que serà respectat en un tot, no apareixent en el periòdic més que el pseudònim Escardot.

Ofereixi-li mos respectes, com també a la seva senyora, i mani a son amic i servidor.

(Farré 2411)

Ben aviat, una gran amistat uneix Carme Karr i Lluís Via. Ella el defineix com a guiador de «mos primers passos en la literatura catalana» (Carta a Maragall, 12 d'agost 1907). Via li prologa *Bolves* amb un text titulat «L. Escardot» que posa de manifest la posició del grup de *Juventut* a favor d'un feminisme social i

³ Pròxim a les idees de Valentí Almirall, Josep M. Lasarte mantenia estreta relació amb Rossend Arús. Els germans Lasarte Janer –Josep Maria, Erasme i una germana– compartien veïnatge amb els Maragall a les finques que les dues famílies tenien a Cornellà de Llobregat, l'actual carretera d'Esplugues de Barcelona. Maragall va establir una certa amistat amb Erasme, pintor relacionat amb la família del pintor Fortuny, tal com mostra l'epistolari conservat a l'Arxiu Joan Maragall. Pel que fa als aspectes familiars, Karr es refereix a Erasme en l'epistolari amb Maragall.

de l'educació de la dona, un text que en recorda d'altres escrits per la pròpia Karr en els mateixos anys. En la segona part, Lluís Via destaca la nova psicologia de les composicions, que relaciona amb els «moderns francesos» i diu «que sembla desenfadada i que és tan subtil que a voltes, que ens penetra endins sense donar-nos compte, com bisturí de quirúrgic hàbil» (Via 9).

Tot i l'estreta relació entre Carme Karr i Lluís Via que mostra l'epistolari Karr – Maragall – fins al punt que ella es considera «deixebla» de Via i relaciona *Feminal* amb la revista *Joventut* de la qual diu que n'és la continuadora–, Karr creu que la signatura de Víctor Català pot donar-li «força i ales per llançar-se a la volada, pel món de les lletres catalanes», li escriu el 28 d'agost de 1905 (Muñoz 87). La iniciativa sembla fruit d'una conversa entre Karr i el mateix Maragall, segons comenta en la mateixa carta, tot i que Albert li proposa que sigui Maragall o Mestres o Via qui li prologuin el llibre. Karr manifesta les raons de no haver-los triat. Sobre Maragall escriu, el 2 de setembre, que amb la seva «benevolença nadiua, i els anys d'afectuosa coneixença que ens portem, no fora prou... imparcial» (Muñoz 89). El tema es clarifica aviat: el 5 de setembre Caterina Albert es reafirma en les raons de la seva negativa, i li comenta «Parella blanca», un relat sobre la manca de relacions entre una parella, com el títol indica. Albert el qualifica de «naturalisme senyorívol», un gènere que «feia temps que mancava en nostra literatura» (Muñoz 91).⁴ També és una de les narracions que destaca Maragall, tot i que les seves preferides són «Posta serena» i «Andròmaca», que Karr va decidir no incloure en cap dels dos reculls. Per la seva banda, en la correspondència amb Maragall, Karr insisteix que li sigui «franc» i li assenyali si val la pena que continuï (carta del 27 de març de 1906).

Després de llegir *Bolves*, Maragall li dona la benvinguda a les lletres catalanes:

L. Escardot hi té do en això de donar el cop: en totes les seves històries hi ha un moment que un se sent *empoigné*; i això vol dir do artístic. L'estil me plau en general per la sobrietat intensa: el diàleg és viu quan no és purament imaginat, inventat, però mai se pot dir que en el fons sia fals.

En resum, L. Escardot és algú que es fa sentir i a qui cal dir «benvingut» com a un gran que arriba.

(Carta del 31 de març de 1906)

Carme Karr va publicar trenta-tres «articles» o «estudis», com se solien anomenar aquests relats –alguns amb una estructura clara de novel·la per desenvolupar–, a *Joventut* entre el maig de 1902 i el desembre de 1906. Sols en va publicar una selecció a *Bolves* (quatre d'un total de set) i a *Clixés* (set de vint-i-dos). La resta eren nous. Estava absolutament llançada a l'escriptura quan *Joventut* tanca i es perd una de les capçaleres més importants per publicar. De fet, a *Clixés* s'anuncien dues novel·les de Karr, *Sang blava* i *La tieta*, que segurament no va dur a terme, encara que de forma intermitent va escriure teatre i un parell de relats més llargs.⁵

4 «Parella blanca» va aparèixer a *Joventut* del 14 de setembre de 1905 i després es va publicar a *Clixés*.

5 Pel que fa a la narrativa, Karr publica *De la vida d'en Joan Franc* (Premi als Jocs Florals de Barcelona, 1912) i *La fi del lliure* (L'Avenç, 1924). També escriu alguns relats de ficció a *Feminal* que havien de constituir el llibre titulat *Filosofies lleugeres* i, entre els anys 1907 i 1914, participa en els Jocs Florals de Badalona –i els presideix el 1912– que organitza *Gent Nova*.

3. Karr a la premsa. Cartes, articles i controvèrsies

3.1. *Amic Xènius – Amiga Xènia*

Al mateix temps que publica els seus relats, Carme Karr es proposa convertir-se en periodista i generar debat a la premsa entorn de la posició de la dona en la societat en un moment que l'article era la peça més cotitzada dels diaris, com era el cas de Maragall al *Diario de Barcelona* o Eugeni d'Ors, que iniciava el «Glosari» a *La Veu de Catalunya* aquell 1906.

Partint d'una glosa anterior, envia una carta personal a l'«amic Xènius» a principis de setembre de 1906: sota l'aparent sol·licitud de consell per aconseguir «fermesa de voluntat» i energia necessària en l'acció, malda per fer el seu ingrés en la tribuna pública de la premsa, encara que, com ocorre en posteriors debats, Ors eludeix el debat directe sobre el paper de la dona a la societat.

Les formes són deliberadament educades. Ors considera la carta anònima (Karr signa amb el nom de «Glosòfil») «una meravella [...] entre gents com les nostres, per lo comú tan poc avançades encara en inquietuds espirituals...» («Una carta»). I després d'analitzar-la i reproduir-la en part, la converteix en l'envit per publicar la sèrie «Entorn de l'educació de la voluntat»: set gloses, prou conegudes per la doctrina noucentista que contenen i per l'aposta per l'art de la simulació que ha de transformar conductes i realitats. Es van publicar entre els dies 7 i 15 de setembre d'aquell any. Ors hi va mantenir el joc de l'anonimat fins a la darrera reflexió: «No podreu dir que m'he quedat curt en la resposta. Ara, amic *Glosòfil*, prou: massa temps ha durat aquesta nostra conversa, massa filosòfica. No tothom l'ama, la metafísica» (Glosari 255).

L'actitud d'Ors no respon a la reacció immediata per part de Karr a la publicació d'«Una carta». L'endemà mateix, el dia 7, Carme Karr –ara amb el pseudònim de Xènia– havia escrit una «Carta oberta endreçada a n'el Glosador de *La Veu de Catalunya*» que *Juventut* publica la setmana següent. Amb estil directe, hi demana el posicionament d'Ors: «Com, a vostre clarivident entendre, ha de *fer-se* la dona catalana d'avui, per l'Utilitarisme de demà, l'Utilitarisme patri, *bien entendu!*...? Li concedeix l'Arbitrariisme an Ella? Creieu en la dona catalana fora de la llar?». Karr utilitza la proposta recent que Ors havia llançat de fer una Galeria de Catalanes Hermoses (inici, segons els estudiosos, de la Ben Plantada) per negociar obertament un nou pacte de gènere que permetés a les dones ocupar espais públics i garantir-ne el reconeixement. N'assenyala les dificultats generals, les pors de la majoria de les dones a manifestar allò que pensen i, ben simptomàticament, concreta la situació que viuen amb els límits dels temes tractats en la pintura (Lluïsa Vidal) i l'ús dels pseudònims masculins en la literatura (Víctor Català), amb uns termes calcats als que fa servir Caterina Albert en la correspondència amb Maragall:

(Una petita pseudo-digressió aclaridora. *Pardon*: res trobo més repulsiu, tant contra Natura com la dona mascle: *L'homme*).

Aquí a on les poques dones artistes tenen més por que jo –encara– de tot. *Aquí* a on les dones que pinten no s'atreverien a donar-nos un nu, franc i lluminós, i en canvi ens atapeixen de peònies i natures mortes les exposicions d'Art.

(I no vull esmentar aquí més que na Lluïsa Vidal, la simpàtica artista catalana qual intel·ligència ha tingut d'anar a esclatar –com tantes d'altres– en llunyanes terres més hospitalàries i més generoses pels artistes que nostra Catalunya, ben rica i plena, per més que cantin lo contrari nostres patriotes).

Aquí a on les dones qui escriuen –alguna d'elles certament millor i amb altres ardides volades que més de quatre mestres en Gay Saber i que algun gran novel·lista– català de testa grisa amb traduccions i tot... *Aquí*, doncs, a on dites dones per a poder escriure les veritats de la vida vera, tenen d'amagar llur valenta i admirable personalitat sota una vergonyanta firma masculina...

Aquí... què pot, què deu fer la dona?

(«Carta» 585)

El text també mostra la capacitat d'aglutinar, de sumar forces per atrevir-se a prendre la paraula quan Karr ja s'havia implicat en la publicació d'*Or i Grana* (el primer número apareix el 6 d'octubre). També hi és evident l'amistat amb Lluïsa Vidal que havia prosseguit els seus estudis pictòrics a París i havia freqüentat els ambients feministes al voltant de l'actriu i periodista Marguerite Durand i el diari *La Fronte* (1897-1903). En un dels seus dibuixos, titulat *Les guerreres* (1908-1909), posa de manifest les contradiccions i la transgressió que vivien en representar Dolors Monserdà, «digna dama de la burgesia catalana entre dos nus femenins» de «dones guerreres o fins i tot amazones» (Nash, «Feminisme» 76). I ja hem vist que Vidal és la principal il·lustradora de *Feminal*.

Finalment, Ors respon amb tres articles força plens de subterfugis. El primer, «Ab motiu d'*Or i Grana*»; el segon «Sobre la dona catalana», que deixa sense resposta l'article de Xènia del dia 13 de setembre («Dona catalana = misteri») i que tampoc concreta el projecte de la Galeria de Catalanes Hermoses. El tercer i últim, «Encara a Xènia de *Juventut*»,⁶ no satisfà Carme Karr, que en l'article «A Xènius... i a molts» torna a reclamar un posicionament clar del glosador i esgrimeix arguments a favor de la intel·ligència de la dona, com, també, de la necessària implicació dels homes.

Tota aquesta primera polèmica entre Karr i Ors s'emmarca en l'ambient realment hostil que hi havia contra qualsevol postura feminista, fins i tot a les planes de *Juventut*.⁷ Un exemple prou eloqüent és *Or i Grana. Setmanari autonomista per les dones*, on també Karr aviva el debat amb Ors.⁸ La quantitat de comentaris incisius i d'acudits que persegueixen obrir esclatxes a favor d'aquesta primera revista catalana escrita exclusivament per dones ho fa molt evident. Val a dir que hi juguen un paper central les il·lustracions dels principals dibuixants del moment –Opisso, Apa, Junceda, Bagaria...– i que és en aquesta revista que té lloc la iniciativa, de forta càrrega irònica, de publicar una galeria de caricatures de dones i escriptores –m'aventuraria a dir com a resposta a la Galeria de Dones Hermoses– a càrrec de Lluís Bagaria. La caricatura de Carme Karr, L. Escardot, és un dels dibuixos més brillants. Hi apareix

6 Els títols dels articles varien segons l'edició del *Glosari*. M'hi refereixo respectant l'edició del diari *La Veu de Catalunya* on es van publicar per primera vegada.

7 L'11 d'octubre, amb el nom de R. Vallès i Roderic, pseudònim de la Redacció de *Juventut*, s'hi publica «Som-hi!», crítica implacable al primer número d'*Or i Grana* que es considera vulgar, cursi i mancat d'idees i d'intel·lectualitat (Farré 1623).

8 A *Or i Grana* també s'esperona la rèplica: «En una bella Glosa, l'amic de les bones i sanes causes, en Xènius, dona a *Or i Grana* l'encaixada de benvinguda. Li agraim coralment i com a dones que som... tossudes i perfidioses no en tenim prou amb això: volem més encara. Com a sants i minyons, volem complertes les prometes, car no podem creure que amb la Glosa del 9 d'octubre, en Xènius se cregui saldat. Parli doncs categòricament a *Or i Grana*, en Xènius, sobre sa Galeria de Catalanes Hermosas. Parli doncs a Xènia categòricament també, ja que tampoc se dona per saldada –ho sabem bé– amb la Glosa del dia 11 que és la darrera que hem vist, i parlant categòricament a ella i a nosaltres, totes les dones li seran agràides» («Or i grana» 28).

entre d'altres dedicats a Narcisa Freixas o Joaquina Rosal de Rosals. Tot el número està dedicat al «tretze»: «El punt de les Dones». Karr-Xènia hi escriu l'article «A propòsit de “Les nostres dones” d'en Lluís Bagaria» en defensa de les caricatures, perquè ja augura les crítiques que rebrà l'artista en fer uns retrats transgressors del model de dona imposat. Karr devia parlar-ne de viva veu amb Joan Maragall, com denota la carta breu del 10 de novembre de 1906:

Amic don Joan (segons la perdiueta).

Aquí li remeto el primer número *d'Or i Grana*, amb el «Som-hi!» d'en R. Vallès i Roderic i *les banderilles* de Xènia. M'he permès afegir al paquet uns quants articles de L. Escardot, *vells i novells*, i les hermoses poesies de la meva parenta Violette Bauyer-Karr.

Desitjo que tot aquest embalum no el maregi tant com ma visita d'ahir. Vulgui donar afectuoses memòries a sa esposa i besos a la gentilíssima collita. Per vostè la profunda admiració i simpatia de la més humil de ses confrases

Carme Karr

3.2. El desplegament des de *Feminal*... El *Diario de Barcelona*

Umile e ardida,
sa piegarsi e resistere; [...] assai comprende, assai perdona.

Gabriele D'Annunzio

Karr s'aboca a *Feminal*, que esdevé el centre neuràlgic de la seva «tasca de civilitat» a partir del 28 d'abril de 1907, quan apareix el primer número del magazine, dedicat a Josefa Massanès. En comenta els entrebancs inicials a Maragall: «malgrat tots els meus esforços *Feminal* no podrà sortir fins en el corrent d'abril, mercès (!) an el cartellista Sr. Casas que ens obligarà a donar un primer número... estantís. Oh, quins començaments més entrebancats!» (carta del 31 de març de 1907). Al mateix temps, intenta implicar-lo en la revista perquè hi escrigui algun article, com s'evidencia a les cartes del 10 de maig i del 10 de juny. Maragall, però, no hi participa encara que accedeix a escriure una semblança de Lluís Via, que Karr li havia demanat, per a la revista *Gent Nova* de Badalona. La relació amb Via continua ben estreta mentre que en la correspondència no es fa esment de Francesc Matheu. Al primer número de *Feminal* ja hi apareixen les més estretes col·laboradores: Lluïsa Vidal (no pas Ramon Casas) i la seva cosina, l'escriptora Violette Bouyer-Karr, que informa sobre les activitats culturals de França. D'altra banda, es dona veu al moviment sufragista anglès i es presenten els diferents apartats que es mantindran i ampliaran al llarg dels anys: les notes sobre barcelonines i les cases dels burgesos, les activitats artístiques i esportives, les arts decoratives... Des del punt de vista cultural, hi fan cap els principals referents de la revista: Narcisa Freixas (compositora), Pepita Teixidor (pintora) i Dolors Monserdà (escriptora).

Com a bona publicista, Karr busca la seva difusió immediata. El 14 de juny *Feminal* organitza un homeatge a l'escriptora Blanca de los Rios, a l'Ateneu Barcelonès, que es considera l'inici del feminisme català. Després de les presentacions, dels parlaments i de la música, Karr tanca l'acte explicant els propòsits de *Feminal* que «ve a omplir un buit inexplicable en un període de progrés nacional» («*Feminal*»).

Karr, però, no se cenyeix només a *Feminal*. Desplega el periodisme en d'altres capçaleres generalistes, com *El Poble Català* i el *Diario de Barcelona*, a banda d'escriure per a moltes altres revistes com *El Mundo Gráfico*, *Revista de Educación*, *Cultura femenina*, *Nostra Parla*, *La Actualitat*, *El Mundo* (París) i revistes comarcals. En aquest sentit, cal relacionar la seva figura amb escriptores, periodistes i feministes com la italiana, Maria Majocchi Plattis (1864-1917), coneguda literària amb el pseudònim de Jolanda, de qui Karr parla elogiosament i que tradueix a *Feminal* («La dona»). Comparteix amb Plattis el reclam de l'emancipació social i el reconeixement de les capacitats i demandes socials i culturals de les dones dins del catolicisme. Fa seva la frase: «Fra l'amazzona [*sic*] e la vestale che non si debba proprio trovare un mezzo termine? Fra la virago e la femmina che proprio non ci sia posto per la donna?» («Consideracions» [a]). Un altre referent és la gallega Sofia Casanova Lutoslawka (1861-1958), corresponsal a Madrid de *Feminal* des del primer moment. Casanova va desplegar una gran activitat periodística i social a Polònia on es va traslladar a viure en casar-se. *Feminal* li dedica un article i una fotografia de portada («Sofia»).

Karr va col·laborar setmanalment en el *Diario de Barcelona* entre el 13 de març i el 18 de desembre de 1909, gairebé ininterrompudament, en l'edició dels dissabtes a la nit. Hi té previst escriure una crònica setmanal en què parlarà, escriu en l'article de presentació –«A guisa de pòrtico»–, sobre el que pot ser «de interés, utilidad o agrado» per a les dones en general i per a les barcelonines en particular. «Una suerte de cosecha», seguint el seu criteri de cronista:

En esa cosecha habrá seguramente cosas gratas y otras que lo serán menos, notes tristes, y motivos alegres [...] Habrá también luces y sombras; notas dulces y tiernas, frívoles y intenses, ligerezas de ala y analisis de escalpelo... pues a fuerza de cronista leal, me será forzoso pulsar alguna vez una cuerda dolorosa o dura. («A guisa»).

En el mateix article inicial es torna a situar en la línia «de la cèlebre novel·lista italiana Yolanda» (*scil.*, Maria de Plattis) per concloure amb uns versos de D'Annunzio («O Giovinezza!») que encapçalen el llibre *Nel paese delle chimere* (1897) de l'escriptora de Cento. Al llarg de gairebé un any, les cròniques més literàries se centren en descripcions de paisatges de Catalunya visitats en algun viatge o parlen de poesia catalana, amb referències a poemes de Maragall, el Poeta per antonomàsia. D'altres articles es refereixen a novetats editorials (Felip de Malla o les memòries de l'actriu i ballarina nord-americana Loïe Fuller), parlen de vestits i modes (dels prejudicis físics i simbòlics de la cotilla) o recorden la dedicació perfumista del seu oncle Alphonse Karr. En alguna ocasió, els articles també prenen forma de carta-resposta. Una d'elles, «Carta abierta a mossén Ricardo Aragó (Yvon L'Esclop)», publicada el 14 d'agost de 1909, esdevé una crítica contundent a les reaccions dels distints grups socials de les dones, burgeses o proletàries, davant la Setmana Tràgica. El motiu concret és la lletra que li havia adreçat Ricardo Aragó per demanar-li la seva implicació en la campanya per l'ús «del bon mot, la cultura del parlar i l'enaltiment de la bellesa en la nostra parla». La resposta de Karr és duríssima: «¿Qué cree V. que puede darnos el mañana de un pueblo que ha dejado quemar en nombre de la libertad, por turbes cobardes, aquellas Iglesias, aquellos colegios, aquellos asilos donde recibía desinteresadamente la vida del espíritu, del alma y del cuerpo?». Karr descriu algunes situacions d'ineptitud a l'odi per part de «las mujeres del pueblo» o menciona una escena domèstica de la classe mitjana en què tot continua igual, o compon un diàleg possible entre dues burgeses que es lamenten de no haver pogut veure l'espectacle

macabre d'una monja desenterrada: «¡Qué llástima!... me hubiera gusta... digo... no... es por aquello de poder decir que una ha visto algo... ya que no nos hemos quedado en Barcelona aquellos días».

Aquest text va ocasionar la «Contesta a la carta oberta de donya Carme Karr», una lletra anònima, a *La Veu de Catalunya*, signada «Una barcelonina», encara per identificar (era algú en concret?, alguna junta de dames?), que judicava erroni posar totes les dones en el mateix sac i en descrivia els múltiples sacrificis i feines que duïen a terme i que Karr oblidava. Concloïa: «I totes aquestes senyores tampoc mereixen res, per a l'exímia escriptora?». En la seva resposta Karr es va referir a un article que mantenia la seva mateixa posició i que *La Veu* havia publicat al costat de la «barcelonina» anònima. També al·legava totes «les proves de desinteressada energia» que sempre havia donat («Una carta»).

Tanmateix, la resposta més contundent de Karr no va trigar a produir-se en la sèrie de set articles que sota el títol «Consideracions» publica a *Feminal* entre el 29 d'agost de 1909 i el 29 de maig de 1910. El reportatge fotogràfic sobre la destrucció i crema d'un convent de les monges franciscanes del Poble Nou il·lustra amb eloqüència el primer text, com ja he apuntat més amunt. La forta impressió dels sagnants successos de la Setmana Tràgica esperonen Karr, que inicia així l'anàlisi teòrica sobre la situació de la dona i el seu compromís per tirar endavant «una obra de civilitat i cultura» que es concreta en l'elaboració del projecte de «La Llar. La primera residència per a estudiantes i Ateneu Femení a Barcelona» que obrirà les portes el 1913.

Un cop té el projecte definit, i escrit, el publicita en les tres conferències que llegeix a l'Ateneu Barcelonès els dies 6, 13 i 20 d'abril d'aquell any davant un públic eminentment masculí, entre els quals hi ha Joan Maragall. Pràcticament no hi ha correccions entre els articles publicats a *Feminal* sota el títol genèric de «Consideracions» i el text de les conferències del volum *Cultura femenina*. En la darrera de les «Consideracions» ([b]), que veu la llum després de l'última conferència, Karr hi adjunta la circular que adreça a la societat barcelonina perquè l'ajudi el projecte de La Llar amb 500 ptes. a títol de protectora del Centre de Cultura Femenina. El projecte entrarà en pugna econòmica i de protagonismes amb la Biblioteca Popular de la Dona de Francesca Bonnemaison que s'havia inaugurat el 1909.

Des de les últimes dècades del segle XIX havien aparegut a Europa diversos centres anomenats «Écoles de ménagères». En un article al Brusi, Karr descriu amb detalls els objectius d'aquest tipus d'escola, l'estructura i l'organització dels estudis a partir de la primera «École» iniciada el 1889 a Fribourg. No s'està de mencionar que, de fet, aquests instituts que havien aparegut a Bèlgica i França, i també a la resta d'Europa i Amèrica, sorgien de la preocupació de veure com la proliferació de dones sàvies –professores, advocades, caixeres o metgesses– envaïen «las profesiones masculinas (como justa y lógica consecuencia a la precedente inmiscuición de los hombres en cometidos femeninos)» («Cuestiones femeninas»). També hi destaca la transformació d'un projecte iniciat per dues dones, un projecte particular, en una escola pública gràcies a l'ajuntament de Fribourg. Una transformació que voldrà aplicar a La Llar un cop establerta la Mancomunitat.

Karr dedica els últims articles del Brusi a la qüestió de les dones. Quatre articles sota el títol «Cuestión transcendental» que es veuen interromputs per un últim text –que titula «Crónica?»– important perquè podria tractar-se del primer testimoni d'una periodista que explica les dificultats de l'ofici, el trobar-se sense matèria, sense idees, davant el paper en blanc. Hi descriu la ploma, el paper:

Y sin embargo con tan buenos agentes, lectoras más... no sale: no: no sale el argumento transcendental que yo espero... ¡Oh lectores amables!... ¡Nunca sabreis lo que sufre un articulista... sin artículo, una crónica... sin crónica! Para salirme del paso ¿qué podríamos hacer? ¿Dejar de escribir? Imposible. *Il dovere anzi tutto!* Y si... ¡Ah... vamos! ¿Y si me pusiera a relatar las impresiones del día que termina? Tal vez, tal vez... Probemos...

Amb aquesta contribució del 18 de desembre de 1909 la col·laboració setmana de Karr al Brusi queda interrompuda sense explicació.

4. «Rèplica» i «Carta a una senyora»

El qui es refusa, en va diu moltes coses,
l'altre sols sent el *no*...

(*Ifigènia a Taurida*, trad. de J. Maragall)

La correspondència entre Carme Karr i Joan Maragall dels dos últims anys pren un to anguniós, d'urgència, per part de l'escriptora que prova una i una altra vegada que Maragall s'impliqui en el seu projecte de La Llar i intervingui a favor seu, l'any 1911, quan ell torna a publicar al Brusi, perquè també ella hi pugui tornar a escriure.

La Llar, la residència per a noies estudiants d'entre tretze i divuit anys, s'inaugura a principis de 1913, al carrer Guillem Tell 8-10 de Sant Gervasi. Karr demana a Maragall un article a *La Veu* de Catalunya per fer-la conèixer:

Jo no he demanat mai coses semblants *per a mi*, i menys, a vostè, l'amoïnaria amb pretensions d'aquestes... Emperò no és per a mi, és per a *totes les dones*, és per a la felicitat dels nostres fills que li agrairia en l'ànima que l'incomparable *comandita* del seu nom a l'obra de cultura femenina empresa (no em fa pas res que deixi d'anomenar-me) li dongui valor davant l'opinió general. (Carta del 22 d'abril de 1910)

Encara hi insistirà debades en diverses ocasions fins al punt d'al·ludir a la guerra sorda que li fan, com assenyalen algunes cartes que no s'està d'enviar-li. Al darrere, hi ha la pugna entre jesuïtes i caputxins (amb aquests últims hi tenia una gran relació, com Montserdà o Salvà) i, sobretot, les dificultats de tirar endavant un projecte personal i molt ambiciós que sols comptava amb les aportacions de particulars a banda de la protecció de la Infanta Donya Pau (no sabem en què es concretava) i l'ajut de l'Ajuntament de Barcelona, gràcies al seu alcalde, Joaquim Sostres i Rey, tot i l'oposició del consistori. L'altra pugna

que es fa evident és la competència amb l'Escola de la Dona de Francesca de Bonnemaïson. Es crea una enorme rivalitat en què Karr té les de perdre davant la influència que pot exercir Narcís Verdager i Callís, figura capdavantera de la Lliga. Les lletres conservades que envia a Prat de la Riba el 1914 i 1915 mostren la lluita de Karr pel seu projecte, mentre la Mancomunitat es decantava per fer-se pròpia la proposta de Bonnemaïson per a la creació de l'Escola de la Dona.⁹ No és estrany, doncs, que Karr no col·labori ni amb l'Institut de Cultura ni amb la Biblioteca Popular de la Dona.

Tornant al 1911, en una llarga missiva del 12 d'octubre, manifesta a Maragall les enormes dificultats per aconseguir finançament: «Fa dos anys i mig que treballo sens repòs per lo mateix, i ho creurà?, i no he trobat més que *cent duros!*...». Molts li havien promès ajut, com el Comte Güell, que no es concretaren mai, tampoc van prosperar les gestions de Cambó. En aquest context de desànim i desesperació –«m'aconsellen que marxi de Catalunya i vagi a Madrid a veure... No tinc el cor de fer-ho»– Karr rep com un insult una carta de Francesca Bonnemaïson que adjunta a Maragall:

[...] anunciant-me que la seva obra havia rebut un donatiu anònim de 40.000 pessetes «*Ja sé que li faré denteta* [diu pietosament], emperò vull que sia vostè la primera en saber-ho, perquè sé que de totes maneres se n'alegrarà perquè això és una prova de que en nostra terra encara hi ha qui s'entusiasma per feminisme». Sense comentaris.¹⁰

Davant la sinceritat de Karr que veu perillar «l'ideal de tota la vida», Maragall acaba per expressar les raons de la seva negativa en una carta eloqüent, de les últimes que li escriu, en què, més enllà del desànim personal, fruit també de la Setmana Tràgica, mostra una actitud refractària a les obres col·lectives:

Aquest estat del meu esperit se reflectava ja en el primer article de la meua nova col·laboració en el *Diario* –«La vuelta al caos» del 6 de juliol– i explica la girada que en ell iniciava, i he seguit, cap a la reforma individual, que entre nosaltres me sembla qüestió prèvia a tal intent social. Això li explicarà també que en els meus articles no hagi tractat de l'obra de vostè ni de cap altra semblant –almenys exteriorment– de tantes per les quals se m'ha demanat igualment l'ajuda de la meua ploma. És que he perdut la fe en l'eficàcia de tot lo que jo pogués dir, per semblants coses, i sense aquesta fe amb quin ànimo m'havia de posar i escriure ni amb quin resultat?

(Carta a Karr, octubre de 1911)

I a continuació, insisteix:

⁹ Davant les subvencions que pot perdre, Karr escriu: «Jo li suplico doncs, bondadós senyor que, ja que Déu i les lleis li permeten salvar aquesta obra tota ella sacrificis i abnegació, que ho faci. // Jo no soc gran amiga de publicitats, per això l'obra de La Llar ha donat i va donant sos fruits modesta, però seriosament. Li suplico que vulgui enterar-se per vostè mateix de lo que vaig oferir a la Diputació, a l'hora de presentar una sol·licitud *en abril de 1914*, i després de rebut l'ofici que vaig posar ahir d'algú en qui té vostè posada tota confiança era deixat morir la sol·licitud meua com tantes altres! // Però jo crec que Déu, qui mai m'ha abandonada, ha permès que La Llar passés per la terrible prova d'ara a fi de que vostè s'enterés de la seva obra i del seu calvari» (Carta a Enric Prat de la Riba, 3 de març de 1915).

¹⁰ La identitat del donatiu, com assenyala Isabel Segura (34-35), encara no s'ha aclarit.

Considero, doncs, inútil tocar aquesta corda, i si sols pel meu gran desig de complaure a vostè, d'ajudar-la en la mida de les meves forces –Déu sap si ho voldria per l'admiració que li tinc i la gratitud que li servo per lo bona que vostè sempre ha sigut amb mi i amb tots els meus!–, si sobreposant-me –dic– al meu descoratjament tractés d'alçar la veu en favor de la seva obra, estic segur de que sobre el fracàs del meu intent se n'aixecarien entorn un veritable vesper de pretensions semblantes que ja m'han sigut formulades de temps amb gran insistència –encara que incomparablement amb menys de fonament– i que, tant si les atenia com no, esterilitzarien la mica de crèdit que encara puga tenir la meua paraula per l'única obra en la que servo alguna fe, la de remoure els esperits envers la reforma individual: una fe molt relativa –li confesso amb tristesa– tractant-se d'un poble tant eixut com aquest, però al capdavant alguna fe.

Maragall expressava en la mateixa carta que s'havia sentit «commogut» i entristit per «aquesta lluita desesperada que vostè sosté des de fa tan temps per la nostra reforma social». I al capdavant, la seva resposta va ser indirecta: formulada en alguns dels articles del Brusi d'aquell 1911, els darrers que escriuria i que han estat interpretats a títol testamentari. La correspondència entre Maragall i Karr que comentem obre una nova lectura, més arran de terra, sobre els interessos i rivalitats dels grups.

En la carta del 18 d'octubre, Maragall anuncia a la «bona amiga i senyora» que l'article «Rèplica», ja enllestit i lliurat per a ser publicat al Brusi, responia en part a la seva lletra, tot i que –especifica– distanciada de les «agrors que encara que s'assemblin algunes a les que em podrien venir de la seva carta, són de molt diferent procedència». A «Rèplica» fa un al·legat contundent contra l'ús mercantilista de la premsa, convertida en única plaça pública de tot debat i que qualifica de «feria de todas las vanidades». També al·ludeix a la qüestió feminista que fa recaure en l'educació moral i familiar i, com la resta, situa en l'interior de cada individu. Així li deia, també, per escrit a l'amiga:

Obres com les que vostè es proposa s'han de començar –almenys entre nosaltres– molt humilment quasi ocultament, entorn d'una petita llar, acoblant-se una família, dues, tres, i eixamplant-se poc a poc, però fermament per quins afectes personals, sense dir-ne ni una paraula al públic fins que l'obra ja no necessiti del públic, i el públic la conega prou poderosa per sentir que és ell qui necessita d'ella. O això, o el donatiu únic, enorme, escandalós, d'un milionari: això també subjuga de vegades a la nostra gent.

(Carta a Carme Karr, octubre de 1911)

Davant la negativa a escriure «explícitament» sobre La Llar –reblada amb els versos citats de memòria de la *Ifigènia* «El qui refusa, en va diu moltes coses, l'altre només sent el *no...*» que el Poeta inclou en la seva resposta–, Carme Karr retrocedeix per recuperar l'amic. El mateix dia 18 d'octubre li escriu: «No, Maragall, no!... No em tingui rancúnia per haver sigut causa de pena per a vostè! Procuri oblidar aqueix incident de nostra amistat». Dies més tard insisteix que ella creu «encara en la força de les col·lectivitats, crec en la meua obra col·lectiva i sobretot crec, *per a ella, més en mi* que en els individus» (Carta a J. Maragall, 11 de novembre de 1911).

També en l'article «Carta a una senyora» ressona la situació conflictiva que viu Karr en aquells moments i l'«estat d'esperit» que provoca en Maragall. Carme Karr pot ser ben bé l'anònima interlocutora a qui

Maragall s'adreça. En qualsevol cas, és l'excusa des d'on arrenca la meditació entre la vida d'acció que identifica la personalitat incombustible de la periodista i la vida de contemplació que hi contraposa Maragall: «Usted va siempre por extremos, señora; pues así me reprende por místico y despreciador de esta vida a poco que jo...» Un article-carta clau «per entendre el missatge de l'últim Maragall» (Moreta 401).

El final va quedar obert. Karr no es refereix a aquest article en les seves últimes cartes. És ben possible que llegís l'article més tard, quan ja no hi havia possibilitat de respondre'l. En aquell final d'any l'ocupaven altres assumptes: textos que publica en altres revistes, una fotografia que demana a Maragall, una invitació a una vetllada musical... Finalment, la mort sobtada del seu interlocutor. Karr li dedica l'article «Sagrada herència» en què torna a destacar la Casa del Poeta (de fet, reproduïx en gran part un article anterior: «D'una col·lecció d'alabastre»), un espai que mitifica, un nom que utilitza en diverses ocasions al llarg de l'epistolari. El mes de gener de 1912, publica «De les creences d'en Joan Maragall» sobre el seu pensament cristià, i l'acompanya amb la «darrera foto del poeta» a la Torre Vilana.

Maragall va continuar essent un referent en la lluita de Karr per tirar endavant els seus projectes. S'hi refereix davant Enric Prat de la Riba per defensar La Llar: «Ja passaré, Sr. Prat, avui o demà a recollir aquesta lletra que li confio. Altres en tinc molt preuades d'en Maragall, q. a. c. s. profetitzant-me el calvari de l'obra en la que ell creia» (3 de març de 1915). I tanmateix, no va aconseguir convertir La Llar en l'Escola de la Dona de la Mancomunitat com pretenia, tot i rebre algunes subvencions; això sí, abans de tancar, durant la Gran Guerra (que el 1917 també es va endur *Feminal*) va acollir moltes joves refugiades que arribaven d'Europa. Així ho explica a l'escriptor Romain Rolland:

Aussitôt après la déclaration de la guerre, Barcelone a été envahié [sic] par les Allemandes placées dans le Midi de la France comme institutrices, gouvernantes, professeurs etc. Quelle triste odyssee que celle de ces pauvres jeunes filles, la plupart protestants, qui arrivaient ici affolées, sans argent, sans appui, ignorant notre langue, et tout de notre pays. Parcequ'elle s disaient du bien des familles – ou quelques unes de ces femmes avaient élevées deux générations de français, – la colonie allemande d'ici, – très puissante –, les regardait d'un mauvais œil ; et parce qu'elles étaient allemandes ou autrichiennes, les français et les anglais leur tournaient le dos. [...] J'ai accueilli beaucoup de ces pauvres filles dans l'œuvre du Foyer («El Hogar») que j'ai fondée ici et que je soutiens avec le produit de mon travail et celui de mes filles ; et j'ai eu le bonheur de finir pour les placer toutes. Si vous saviez, Monsieur, combien j'ai été critiquée et calomniée pour cela! J'ai du souffrir de la part des catholiques, qui pourtant son mes frères ! (25 de maig de 1915)

Bibliografia

«Rebut per quantitats adeutades d'*Il·lustració Catalana* i *Feminal*. Barcelona. Maig 1907-desembre 1916». Biblioteca de Catalunya, Ms 3027: 1-90.

Ainaud de Lasarte, Josep M. *Carme Karr*. Infiesta editor, 2010.

Bagaria, Lluís. «Les nostres dones». *Or i Grana*, núm. 13, 28 des. 1906.

- Català, Víctor. *Epistolari de Víctor Català*, II, ed. d'Irene Muñoz i Pairet. CCG Edicions, 2009.
- Escardot, L. (Carme Karr). «Clixé de maig». *Joventut*, núm. 121, 5 juny 1902, p. 363-366.
- «A *Joventut*». *Joventut*, núm. 359, 31 des. 1906, p. 839-841.
- *Bolves*. Barcelona, L'Avenç, 1906.
- Esteban i Cerdà, Sofia. «Josepa Massanés dins l'epistolari de Dolors Monserdà». *Treballs de la secció de Filologia i Història Literària*, núm. VII, 1994, p. 111-130.
- *Dolors Monserdà, els caputxins de Sarrià, Carme Karr i Feminal*. Biblioteca La Torratxa, 2019.
- Karr, Carme. «*Feminal* a l'Ateneu barcelonès». *Feminal*, núm. 3, 30 juny 1907.
- «D'una col·lecció d'alabastres». *Feminal*, núm. 21, 27 des. 1908.
- «Carta-pròleg». *Primer llibre de dones*, d'Eduard Girbal Jaume. Tipografia R. Cardona, 1909, p. 13-19.
- (Carme Karr) «A guisa de pòrtico». *Diario de Barcelona*, edició de la nit, 13 març 1909, ahcbdigital.bcn.cat/ca/hemeroteca/detall/ahcb-d025450. Consulta: 25 jul. 2020.
- «Carta abierta a mossén Ricardo Aragó (Yvon L'Esclop)». *Diario de Barcelona*, edició de nit, 14 ago. 1909.
- «Una carta». *La Veu de Catalunya*, 26 ago. 1909.
- «Aromas». *Diario de Barcelona*, edició de nit, 28 ago. 1909
- «Cuestión transcendental». *Diario de Barcelona*, edició de nit, 6, 20, 27 nov. i 4 i 11 des. 1909.
- «Crònica?». *Diario de Barcelona*, edició de nit, 18 des. 1909.
- *Cultura femenina (Estudis i orientacions)*. Barcelona, L'Avenç, 1910.
- «Consideracions» [a]. *Feminal*, núm. 37, 24 abr. 1910.
- «Consideracions» [b]. *Feminal*, núm.38, 29 maig 1910.
- [Carme Karr] «Sofia Casanova Lutoslawska». *Feminal*, núm. 43, 30 oct. 1910.
- «El congrés antituberculosos i la dona». *Feminal*, núm. 43, 30 oct. 1910.
- «Sagrada herència». *Feminal*, núm. 57, 31 des.1911.
- «De les creences d'en Joan Maragall». *Feminal*, núm. 58, 28 oct. 1912.
- Cartes a Enric Prat de la Riba. Fons ANC1-137 Enric Prat de la Riba. ANC1-137-T-933.
- Farré i Vilalta, Imma. *Joventut (1900-19606) i el darrer modernisme*, tesi doctoral, 2019, www.tdx.cat/handle/10803/392733#page=1. Consulta: 25 jul. 2020.

Juanmartí, Eduard, et al. (coord.). *Joan Maragall i la Universitat de Barcelona. Estudis de dret, els amics, la literatura. Tria de textos*. Publicacions de la Universitat de Barcelona, 2011.

L. (Carme Karr). *Clixés. Estudis en prosa*. Barcelona, Joventut, 1906.

Maragall, Joan. *Obres completes [OC I-II]*. Selecta, 1981.

— *Aplec de correspondència a Carme Karr*. Fons personal de Joan Maragall i Gorina, ca. 1880-1911. Biblioteca de Catalunya, mdc.csuc.cat/digital/collection/epistolari/id/1083. Consulta: 25 jul. 2020.

— *Aplec de correspondència rebuda de Carme Karr*. Fons personal de Joan Maragall i Gorina, ca. 1880-1911. Biblioteca de Catalunya, mdc.csuc.cat/digital/collection/epistolari/id/4587. Consulta: 25 jul. 2020.

Marchese, Maria. «Visca França, Visca Catalunya». *La Catalogna durante la Prima Guerra Mondiale: una prospettiva di genere*. Università degli Studi Federico II, Napoli, 2010, p. 346-355.

Moreta, Ignasi. *El pensament religiós de Joan Maragall*. Tesi doctoral. Universitat Pompeu Fabra, 2008.

Nash, Mary. «La revista *Feminal* i el seu entorn, 1907-1917». *Lluïsa Vidal, pintora. Una dona entre els mestres modernistes*. Fundació «La Caixa», 2002, p. 69-92.

— «Feminisme català i presa de consciència de les dones». *Literatures*, 5, 2007, p. 69-88.

Ors, Eugeni. *Glosari 1906-1907*, ed. de Xavier Pla. Quaderns Crema, 1996.

— «Una carta». *La Veu de Catalunya*, 6 set. 1906.

— «Entorn de l'educació de la voluntat»: 7, 8, 10, 11, 12, 14 i 15 set. 1906.

— «Cas». *La Veu de Catalunya*, 13 set. 1906.

— «Amb motiu d'Or i Grana». *La Veu de Catalunya*, 8 oct. 1906.

— «Sobre la dona catalana». *La Veu de Catalunya*, 10 oct. 1906.

— «Encara a Xènia de Joventut». *La Veu de Catalunya*, 11 oct. 1906.

Pi i Sunyer, Carles. *Biografia: Maria Pi i Sunyer i el seu temps*. Pòrtic, 1968.

Plattis, Marquesa M. de (Iolanda). «La dona d'en Barba-blava», trad. de Carme Karr. *Feminal*, núm. 25, 25 abr. 1909.

Segura Soriano, Isabel. *Memòria d'un espai. Institut de Cultura i Biblioteca Popular de la Dona 1909-2003*. Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 2007.

Una barcelonina. «Contesta a la carta oberta de donya Carme Karr». *La Veu de Catalunya*, 23 ago. 1909.

Xènia (Carme Karr). «Carta oberta endreçada a n'el Glosador de *La Veu de Catalunya*». *Joventut*, núm. 344, 13 set. 1906, p. 584-585.

— «A Xènius... i a molts». *Joventut*, núm. 349, 18 oct. 1906, p. 663-665.

— «*Or i Grana* al "Glosador"». *Or i Grana. Setmanari autonomista per les dones*, núm. 2, 13 oct. 1906, p. 28.

Via, Lluís. «L. Escardot», pròleg a *Bolves*. *L'Avenç*, 1906, p. 5-10.

Rebut el 31 de juliol de 2020
Acceptat el 20 de setembre de 2020